

DZIECI ULICY I MŁODZIEŻ BEZDOMNA W KIRGISTANIE

JYLDYZ OMUSHEVA

ABSTRACT. Omusheva Jyldyz, *Dzieci ulicy i młodzież bezdomna w Kirgistanie* (Children of the street and homeless youth in Kyrgyzstan). Wizerunki ról rodzinnych. Roczniki Socjologii Rodziny, XVIII, Poznań 2007. Adam Mickiewicz University Press, pp. 231-248. ISBN 978-83-232-1907-1, ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Jyldyz Omusheva, Zakład Psychologii i Pracy Socjalnej Uniwersytetu w Kirgistanie (Institute of Psychology and Social Work University of Kyrgyzstan), Bishkek Kyrgyzstan 720075 8 Mikroraion D.40.

W wyniku politycznych, socjalnych i gospodarczych zmian jakie nastąpiły po 1991 roku w Kirgistanie ukształtowała się nowa rzeczywistość społeczna. Zmiany te, oprócz przejścia na system gospodarki wolnorynkowej, spowodowały wiele niekorzystnych zmian w życiu pojedynczego człowieka, jak i całych grup społecznych. Polityka społeczna realizowana w latach 90. musiała rozwiązywać liczne problemy społeczne wywołane dużym bezrobociem, znacznym spadkiem dochodów i związanym z tym zubożeniem ludności. Skutkiem przemian w Kirgistanie jest dzisiaj coraz mniejsza liczba tych, którzy udzielają pomocy, a coraz większa tych, którzy jej potrzebują. Nie wszyscy potrafią sobie poradzić z nowymi warunkami życia w okresie tzw. transformacji systemowej. Wśród tych bezradnych dominują dzieci.

W Kirgistanie mieszka około 5 milionów osób, a około 42%¹ to dzieci i młodzież do 18 lat. W ostatnich latach dokonało się dużo przemian w sferze socjalno-demograficznej. Do najważniejszych zaliczyć należy następujące fakty: 1) o 26% zmniejszyła się liczba urodzin dzieci; 2) o 40% zmniejszyła się liczba osób zawierających związki małżeńskie, natomiast liczba rozwodów pozostała prawie bez zmian; 3) wzrosła liczba urodzin dzieci w związkach pozamałżeńskich (z 13% w 1990 r. do 29% w 1999 r.); 4) wzrosła liczba dzieci pozbawionych opieki rodziców; 5) wzrosła liczba dzieci niepełnosprawnych (z 6 tysięcy w 1990 r. do 14,3 tysiąca osób w 1999 r.)².

¹ *Srednesrochnyj obzor regionalnoj programy sotrudnichestwa mezdupravitelstvom Kirgyzskoj Respubliki i UNICEF*, UNICEF 2002. Biszkek 2002, s. 107.

² *Gosudarstvennaya programma po realizacii praw detei Kirgyzstana „Nowoe pokolenie”*. Biszkek 2001, s. 2.

Głównym problemem współczesnego Kirgistanu jest ubóstwo. Bieda, która dotyczy prawie 52%³ społeczeństwa jest też głównym czynnikiem pozbawiającym dzieci prawa do godnego życia i prawidłowego rozwoju oraz wychowania rodzinnego. Bieda powoduje ograniczenie dostępu do wykształcenia, do ochrony zdrowia, zwiększa ryzyko zaistnienia przemocy wobec dzieci. Głód, choroby, przemoc, narkomania, przymusowa praca, bezdomność i inne negatywne skutki okresu przejściowego, to problemy społeczne, których muszą doświadczać przede wszystkim dzieci. Są one często pozbawione opieki rodzicielskiej i tworzą nową kategorię społeczną – dzieci ulicy.

Dzieciństwo jest najważniejszym okresem życia, w którym kształtują się podstawowe umiejętności społeczne i odbywa się rozwój osobowości. Jeżeli niektóre możliwości dziecka zostaną zmarnowane (np. rozwój fizyczny lub intelektualny), to nadrobić te braki w przyszłości będzie bardzo trudno lub w ogóle niemożliwe. A więc dla dziecka żyjącego w niedostatku zwiększa się ryzyko, że pozostanie ono w biedzie na długi czas. Co więcej, w dzieciństwie buduje się system wartości i przekonań, częściowo wziętych z życia rodziców i obserwacji środowiska. Nie ulega wątpliwości, że będzie on wpływał na dalsze życiowe cele, formowanie motywacji, postrzeganie swoich życiowych możliwości i rozumienie tego, jaki ma wybór⁴.

Tabela 1

Stopień ubóstwa w grupach wiekowych (według danych z 2001 r.)

Grupa wiekowa	Stopień ubóstwa (w %)		Krytyczne ubóstwo (w %)	
	miasto	wieś	miasto	wieś
0-1	57,1	65,1	12,8	26,1
2-4	53,6	62,7	11,7	20,6
5-9	54,1	58,5	12,6	21,2
wszyscy <10	54,6	60,9	12,4	21,8
10-14	47,2	52,7	13,5	16,3
15-19	44,0	46,7	12,3	12,8
wszyscy <20	49,6	55,3	12,7	18,1
cała ludność	41,2	51,0	9,7	15,6

Źródło: Dane Narodowego Statystycznego Komitetu Kirgiskiej Republiki

Dane statystyczne przytoczone powyżej pokazują, że stopień ubóstwa jest wyższy wśród dzieci, szczególnie zaś młodszych, w wieku poniżej 10 lat. Bardzo niepokoi liczba żyjących w biedzie niemowląt (65%), biorąc pod

³ Kararro L., Ibragimowa Sz., *Effektywność socjalnej pomocy w Kirgizkiej Republice*, Biszkek 2000, s. 15.

⁴ Harpers C., Markus R., Moore K., *Enduring Poverty and the Conditions of Childhood: Lifecourse and Intergeneration Poverty Transmissions*, World Development 2003. s. 21.

uwagę fakt, że w tym wieku dzieci są szczególnie bezbronne. Dane obrazujące ubóstwo dzieci są zastraszające – w 2000 roku dzieci młodsze w wieku poniżej 18 lat stanowiły 41,6% ludności Republiki Kirgistanu⁵ i 55% biednej ludności⁶. W końcu lat 90. XX wieku, dzieci młodsze (w wieku do 16 lat) stanowiły 12% potencjalnie słabo zabezpieczonej ludności w kraju⁷, przy tym dzieci na wsi były narażone na większe ryzyko biedy niż dzieci w mieście⁸.

Duże zaniepokojenie może wywoływać fakt wzrostu liczby dzieci pozbawionych opieki, tzw. „sierot społecznych”. W warunkach niestabilności socjalnej, politycznej i ekonomicznej zwiększa się odsetek liczby dzieci pozbawionych codziennego nadzoru. Przyczyny tego zjawiska mają swój początek w sposobie życia wielu rodzin, podyktowanym współczesnym stanem ekonomicznym kraju. Również głównym źródłem sieroctwa społecznego jest dysfunkcyjność rodziny, czyli niewypełnianie przez nią prawidłowych funkcji społecznych i wychowawczych. Duży procent osieroconych społecznie dzieci pochodzi z rozbitych rodzin (szczególnie dotyczy to rodzin o niskim poziomie moralnym, kulturalnym i materialnym).

W 2003 roku Centrum Badania Opinii Publicznej i Prognozowania przeprowadziło badanie wśród bezdomnych dzieci i młodzieży w Kirgistanie. W badaniu wzięło udział 809 osób w wieku od 5 do 25 lat w 9 dużych miastach kraju⁹.

Dla zdiagnozowania socjalno-ekonomicznej sytuacji rodzinnej tych dzieci oraz młodych ludzi zastosowano zestaw pytań pozwalających ustalić, w jakiej rodzinie żyła „uliczna” młodzież zanim trafiła na ulicę, cechy gospodarstwa domowego, poziom wykształcenia rodziców i inne cechy rodziny. Wyniki tych badań pokazują, że więcej niż jedna trzecia zapytanych (39%) wcześniej mieszkała w rodzinach pełnych; 34% w rodzinach niepełnych; mniej więcej równa liczba „ulicznej” młodzieży mieszkała z rodzicami adopcyjnymi (8%); z babciami, dziadkami lub jednym z nich mieszkało 8% i z innymi krewnymi 7%. Znacznie rzadziej (2% badanych) mieszkało razem z rodzeństwem lub samotnie.

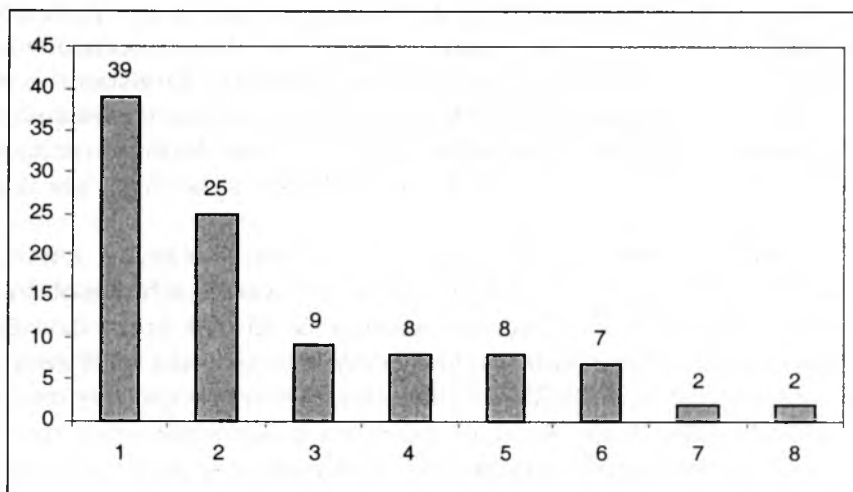
⁵ *Srednesrochnyj obzor regionalnoj programy sotrudnichestwa mezdupravitelstvom Kyrgyzskoj Respubliki i UNICEF*, UNICEF 2002, Biszkek 2002, s. 107.

⁶ *Wremennaja Nacionalnaja strategija sokraszenia benosti*, 2001, PrK, Biszkek 2001, s. 30.

⁷ Falkingham J. *Children in Transition in Central Asia: from security to uncertainty? Societes in Transition: A situation Analysis Of The Status Of Children And women In The Central Asian Republics And Kazakhstan*. UNICEF, Almaty 2001, s. 23.

⁸ Tamże. s. 25.

⁹ Ilibezowa E., Ilibezowa L., Czekirow A., Musakozowa G., Toktosunow R., *Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kirgyzstanie*, Centr issledowania i prognozirowania obszestwenno-go mnienia, Biszkek 2003, s. 6.

Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy городской ulicznej молодежи в Кыргызстане.” Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnienia, Biszkek 2003, s. 16

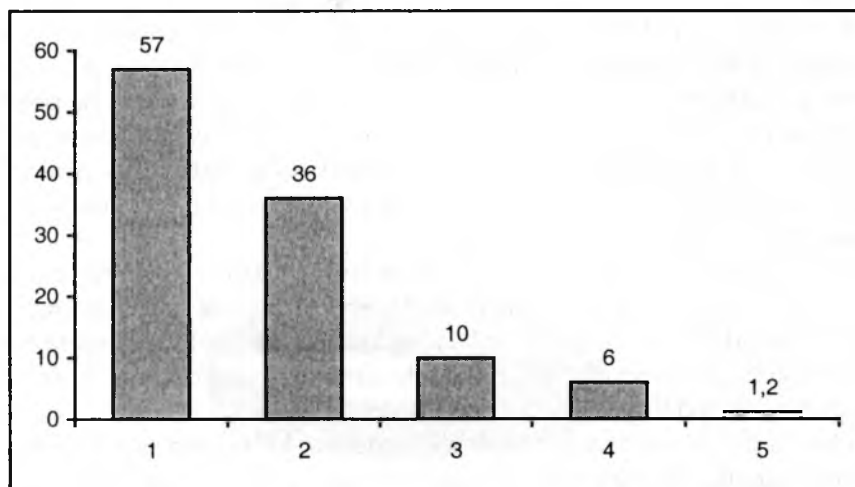
Diagram 1. Typ rodziny badanych dzieci i badanej młodzieży przed pojawieniem się bezdomności w ich życiu

Pytanie brzmiało: W jakiej rodzinie mieszkałeś wcześniej?

- 1) 39% – w pełnej, z matką i tatą;
- 2) 25% – z matką;
- 3) 9% – z tatą;
- 4) 8% – z rodzicami adopcyjnymi;
- 5) 8% – z babcią, z dziadkiem lub z jednym z nich;
- 6) 7% – z krewnymi;
- 7) 2% – sam;
- 8) 2% – z bratem, z siostrą.

Środowisko rodzinne jest pierwszym środowiskiem wychowawczym w życiu dziecka. W nim nawiązuje ono pierwsze kontakty z innymi ludźmi i zdobywa pierwsze doświadczenia z dziedziny życia społecznego. Na środowisko rodzinne składają się: struktura rodziny, atmosfera wychowawcza w domu, warunki materialne i zdrowotne, stopień wykształcenia rodziców. Zaburzona (z wielu powodów) struktura rodziny niekorzystnie wpływa na sytuację dziecka, na jego więź z rodziną i środowiskiem zewnętrznym. Rodziny tych dzieci odznaczają się często zaburzoną strukturą w postaci nieustabilizowanych formalnie i społecznie związków, rozkładem pożycia małżeńskiego, częstymi zmianami partnerów, występuje w nich przemoc skierowana na partnerów lub dzieci albo problem nadużywania alkoholu przez jednego bądź obojga rodziców. Według P. Blackley, konsultanta Save the Children (Wielka Brytania), podstawowymi przyczynami samego po-

wstawania i wzrostu liczby dzieci bez nadzoru w Kirgistanie jest ubóstwo, bezrobocie, alkoholizm w rodzinie oraz rozpad rodzin. Wszystkie te czynniki prowadzą do braku opieki nad dziećmi oraz przemocy fizycznej i seksualnej wobec nich. W rezultacie dzieci uciekają z domu, porzucają szkołę, pracują na ulicy i często dopuszczają się wielu przestępstw¹⁰.

Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy городской ulicznej молодежи в Кыргызстане.” Centr issledowania i prognozирования obszestwennogo mnienia, Biszkek 2003, s. 18

Diagram 2. Zjawiska patologiczne w rodzinach dzieci bezdomnych

Pytanie brzmiało: Czy w twojej rodzinie były takie zjawiska?

- 1) 57% – nadużycie alkoholu;
- 2) 36% – przemoc fizyczna;
- 3) 10% – przemoc psychiczna;
- 4) 6% – używanie narkotyków;
- 5) 1,2% – przemoc seksualna.

Dane w diagramie pokazują, że więcej niż połowa dzieci (57%) stwierdziła, że w ich rodzinach były problemy z nadużywaniem alkoholu, 36% dzieci ujawniło, że wobec nich była stosowana przemoc fizyczna. Co dziesiąty badany był ofiarą psychicznej przemocy. W mniejszym stopniu występowało zjawisko narkomanii i używanie substancji narkotycznych (6%) oraz przemoc seksualna (1,2%). Jednak, co należy podkreślić, dwa ostatnie wskaźniki są wyraźnie zaniżone, ponieważ respondenci z niechęcią odpowiadali na dane pytania.

¹⁰ Blackley P. „Raport: Polożenie bezprizornych detei w Centralnoj Azji (Kyrgyzstan, Tadżykistan, Uzbekistan).” Save the Children (UK), Biszkek 1999, s. 5-8.

W wielu rodzinach z których wywodziła się „uliczna” młodzież były też problemy związane z wielodzietnością i niewydolnością wychowawczą. Prawie co czwarty badany (24%) pochodził z rodziny w której było troje dzieci, 20% badanych pochodziło z rodzin z dwójką dzieci. Rzadziej rodziny miały czworo dzieci (15%) i pięcioro dzieci (12%). Jedynakami było 13% badanych.

W większości pełnych rodzin głową gospodarstwa domowego uznany był ojciec (79%), znacznie rzadziej matka (14%) i inni członkowie rodziny, jak np. dziadkowie, babcie, wujkowie itd. (7%). W rodzinach niepełnych (stanowiących 21%) jako głowa gospodarstwa domowego wskazywana była matka, w przypadku jeśli dziecko mieszkało z matką lub ojciec, jeśli dziecko mieszkało razem z nim, oraz odpowiednio inni opiekunowie czy krewni, jeśli dziecko mieszkało z nimi.

W 68% gospodarstw domowych bezdomnych dzieci – nazywanych tutaj dziećmi ulicy, głowa rodziny miała wykształcenie podstawowe lub średnie zawodowe, a tylko 3% miała wykształcenie wyższe. Reszta badanych dzieci (stanowiących 29%) nie знаła stopnia wykształcenia osób będących głową ich rodziny.

Aż 64% dzieci uprawiających włóczęgostwo, które pochodziły z rodzin pełnych sądziło, że głównym żywicielem rodziny był ojciec, 23%, że rolę głównego żywiciela pełniła matka. W pozostałych przypadkach byli to inni członkowie rodziny (dziadkowie, babcie, inni krewni).

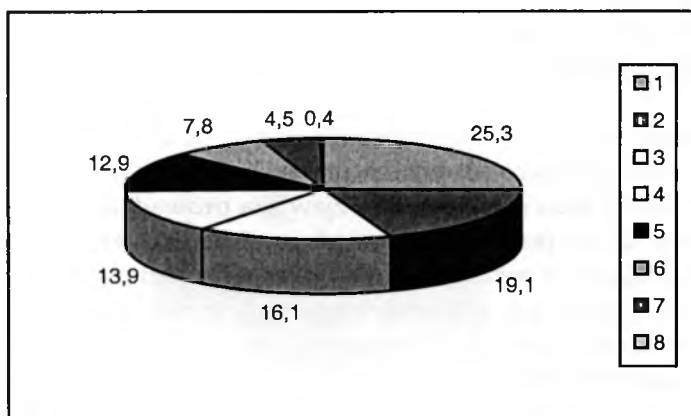
Według odpowiedzi 75% badanych dzieci, ich rodzice mieli pracę, jednak wśród bezrobotnych głów gospodarstw domowych ojców było więcej (38%) niż matek (28%). Zwykle matki tych dzieci zajmowały się drobnym handlem na rynku, a także pracowały jako sprzątaczkі, pomywaczki w kawiarniach, fryzjerki, szwaczki, prostytutki, sanitariuszki i inne. Mężczyźni – ojcowie dzieci ulicy pracowali głównie jako robotnicy niewykwalifikowani na czarnym rynku pracy, kierowcy, mechanicy na stacjach serwisowych samochodów, zajmowali się również pracą w rolnictwie oraz innymi bliżej nieokreślonymi pracami. Tak więc rodzice dzieci ulicy i ulicznej młodzieży zajmują niskie pozycje społeczne.

W rodzinach dysfunkcyjnych często rodzicom brakuje umiejętności tworzenia właściwego klimatu życia rodzinnego, rozładowania napięć powstałych poza domem, właściwych wzorców komunikacji i dawania rodzinie poczucia bezpieczeństwa, obdarzania dzieci uwagą. Rodziny te często żyją w takich środowiskach, które nie chcą ingerować w życie innych lub nie potrafią pomóc, gdyż same nie posiadają właściwych wzorców.

W wielu sytuacjach dzieci pochodzące z tych rodzin pozostawione są same sobie, większość wolnego czasu spędzają wśród rówieśników na podwórku, częściej pojawiają się u nich problemy w szkole, co wynika z faktu

mniej czasu na naukę oraz ze zniechęcenia się do nauki na skutek licznych porażek w szkole, a to z kolei wpływa deprymująco na dalsze kształcenie. W takiej sytuacji rodzice nie pomagają, lecz podwyższają wymagania w stosunku do dzieci lub też w ogóle przestają się nimi interesować. Dzieci odrzucone przez środowisko rodzinne szukają akceptacji wśród rówieśników, łączą się w grupy nieformalne, zaczynają wagarować, uciekać z domu i popadać w konflikty z prawem.

Wyjaśnienie przyczyn ucieczki dzieci z domu pokazało, że główne przyczyny tkwią w społeczeństwie i w rodzinie. Przedstawia to diagram 3.

Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kirgizstanie.” Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnienia. Biszkek 2003, s. 14

Diagram 3. Przyczyny ucieczek z domu

- 1) 25,3% – ubóstwo, problemy finansowe w rodzinie;
- 2) 19,1% – alkoholizm, narkomania w rodzinie;
- 3) 16,1% – przemoc w rodzinie;
- 4) 13,9% – chęć niezależności;
- 5) 12,9% – złe relacje z rodziną;
- 6) 7,8% – nieporozumienia między dzieckiem a dorosłymi;
- 7) 4,5% – inne przyczyny;
- 8) 0,4% – z powodu przemocy seksualnej.

Większość respondentów odpowiedziała, że ich rodziny żyją na niskim poziomie ekonomicznym i socjalnym, dlatego często powstają w nich kłótnie z powodu braku pieniędzy. Niektórzy z badanych przyznali się, że uciekli z domu, żeby zmniejszyć ciężar kosztów utrzymania, z myślą aby później wrócić, gdy zarobią trochę pieniędzy.

W niektórych przypadkach przyczyną ucieczki z domu były problemy w szkole. Obniżenie stopy życiowej, niepewna przyszłość, bezrobocie, generują rodzinne niepowodzenia. Ubóstwo prowadzi także do przemocy wobec dzieci. Chociaż przejawy okrucieństwa wobec dzieci spotyka się we wszystkich warstwach społeczeństwa, jednak prawie 7 razy częściej wzmiankuje się o nim tam, gdzie rodziny są biedne¹¹.

Innym czynnikiem ryzyka jest bezrobocie. Udowodniono, że w okresie wysokiego poziomu bezrobocia ilość przypadków przemocy mężczyzn wobec swoich żon i dzieci zwiększa się¹². Rodzice, którzy nagle stracili pracę, wyładowują częstokroć złość i rozdrażnienie na dzieciach. Bezrobocie obniża status socjalny i poszanowanie własnej godności osoby, która straciła pracę. Bezrobotny ojciec czasami próbuje wyrównać te straty, domagając się pełnego podporządkowania sobie członków rodziny za pomocą użycia siły.

W procesie socjalizacji bezdomnych dzieci osłabiona jest także rola szkoły. Szkoła niejednokrotnie odcina się od „trudnych” dzieci; system wychowawczy takich dzieci jest słaby. Te zjawiska prowadzą do nieustającego wzrostu liczby dzieci pozbawionych nadzoru i opieki, skłonnych do naruszania prawa, mających wyraźne opóźnienia w rozwoju psychicznym.

Bieda i bezrobocie, jak wskazują wspomniane badania, poważnie osłabiły relacje rodzinne, ponieważ większość rodziców nie była w stanie zabezpieczyć podstawowych potrzeb swojego potomstwa. Obciążenie fizyczne rodziców zmuszonych do wzmózonych wysiłków, aby szukać sposobów na zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych ogranicza czas spędzony z dziećmi i aktywne uczestnictwo w ich życiu. Ciężko pracujący rodzice nie mogą zapewnić dzieciom odpowiedniej opieki i uwagi. Te czynniki powodują wzrost liczby dzieci pozbawionych jakiegokolwiek nadzoru i kontroli trybu życia. Takie dzieci nie chodzą do szkoły, spędzają wolny czas na ulicy i narażone są na liczne niebezpieczeństwa.

Oficjalnej ewidencji liczby dzieci pozbawionych nadzoru w Kirgistanie nie prowadzi się. Według danych Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF) w 2001 roku liczba dzieci bezdomnych w stolicy Kirgistanu – Biszkeku wyniosła 5-7 tysięcy; według danych Republikańskiego Centrum Nieletnich, w stolicy jest około 2 tysięcy dzieci pozbawionych nadzoru, jednak ze statystyk organów ścigających wynika, że jest ich znacznie mniej, bo tylko 1,5 tysiąca¹³. Co roku w Kirgistanie z powodu

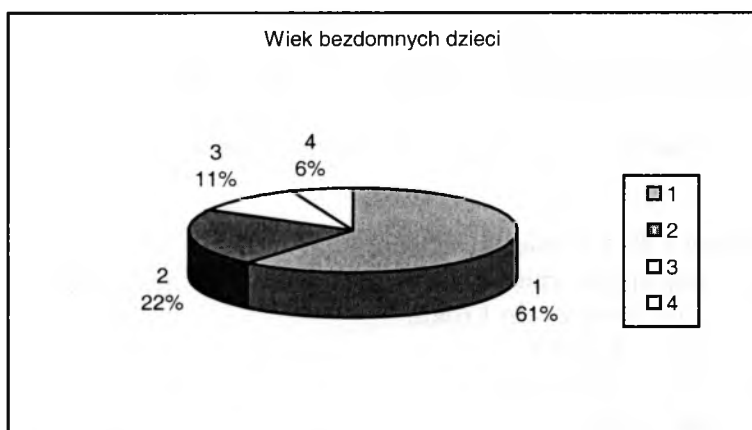
¹¹ *Psychologia razwitiija*, G. Kraig. Sankt-Peterburg 2000, s. 521.

¹² Tamże.

¹³ Ilibezowa E., Ilibezowa L., Czekirow A., Musakożoewa G., Toktosunow R. „*Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kyrghyzstanie*.” *Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnienia*, Biszkek 2003, s. 62.

rozwodów w ponad 400 rodzinach dzieci zostają z jednym rodzicem i około 40 rodziców pozbawia się władzy rodzicielskiej¹⁴. Dzieci z takich rodzin trafiają najczęściej do takich „grup ryzyka” jak nieletni przestępcy, dzieci bezdomne, dzieci zajmujące się prostytutką, dzieci używające alkoholu, dzieci – narkomani. Większość badanej grupy bezdomnych dzieci i bezdomnej młodzieży (61%) tworzyły dzieci w wieku od 8 do 14 lat, 22% stanowiły dzieci w wieku lat 15-18, a 11% młodzież od 19. do 25. roku życia, a najmniej liczną grupę 6% stanowiły dzieci do lat 8. Płeć męską reprezentowało 79% badanych, a żeńską 21%.

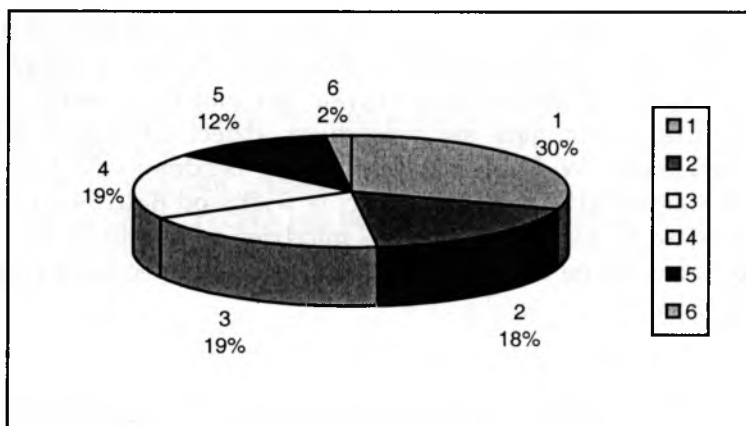
Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kirgizystanie.” Centr issledowania i prognozirowania obszestvennogo mnenia, Biszkek 2003, s. 7

Diagram 4. Wiek bezdomnych dzieci i bezdomnej młodzieży

- 1) 61% – od 8 do 14 lat;
- 2) 22% – od 15 do 18 lat;
- 3) 11% – od 19 do 25 lat;
- 4) 6% – do 8 lat.

Jedna trzecia (30%) młodzieży mieszka na ulicy od 1 do 6 miesięcy. Mniej więcej jednakowa liczba mieszka na ulicy więcej niż 1 miesiąc, od 6 miesięcy do 1 roku lub od 1 roku do 3 lat. 2% bezdomnej młodzieży mówi, że mieszka na ulicy przez całe swoje życie.

¹⁴ Gosudarstvennaya programma po realizaciji praw detei Kirgizystana „Nowoe pokolenie”, Biszkek 2001 s. 7.

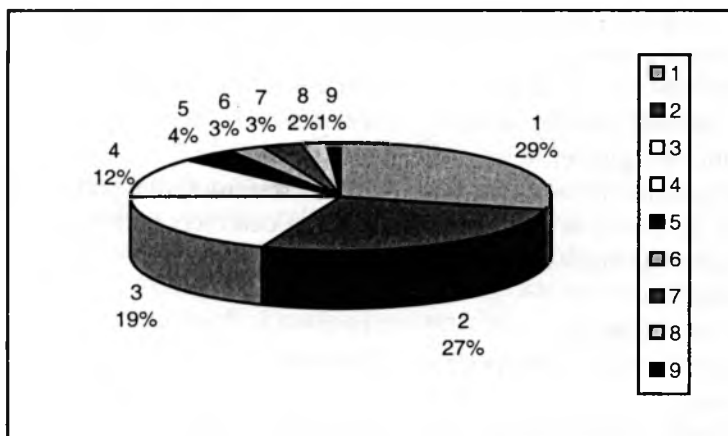
Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kyrgyzstanie.” Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnenia, Biszkek 2003, s 9.

Diagram 5. Okres trwania bezdomności u dzieci i młodzieży

- 1) 30%– od 1 do 6 miesięcy;
- 2) 18% – więcej niż 1 miesiąc;
- 3) 19% – od 6 miesięcy do 1 roku;
- 4) 19% – od 1 roku do 3 lat;
- 5) 12% – więcej niż 3 lata;
- 6) 2% – całe życie.

Poziom życia bezdomnych dzieci pozbawionych jakiegokolwiek opieki i nadzoru jest oczywiście bardzo niski. Dzieci noszą zniszczone ubrania, nie ubierają się stosownie do pogody, ich ubrania są nieprzydatne na niskie temperatury. Źle się odżywiają, nie spożywają ciepłych posiłków, a ich pożywienie jest niepełnowartościowe i niskokaloryczne. Często chorują i są pozbawione opieki medycznej na odpowiednim poziomie. Dzieci te nie mają kontaktu z rodzicami i dlatego nie mają pozytywnych wzorców osobowych. Codziennie ryzykują, narażane są na przemoc, okrucieństwo, wyzysk w pracy i wykorzystywanie seksualne.

Jak bezdomna uliczna młodzież rozwiązuje problem noclegu? Według danych pochodzących ze wspomnianych badań i umieszczonych w diagramie 6 widać wyraźnie, że wśród bezdomnych popularnym miejscem schronienia są zaniedbane szopy (29%), ulice (27%), z piwnic korzysta 19%, a z poddaszy 12% bezdomnej ulicznej młodzieży. Piwnice budynków, poddasza i kotłownie wykorzystują szczególnie zimą, a parki i ulice są miejscem ich noclegu latem.

Źródło: E. Ilbezowa, L. Ilbezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kyrgyzstanie.” Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnenia, Biszkek, 2003, s. 9

Diagram 6. Miejsca, w których nocują dzieci i młodzież ulicy

- 1) 29% – zaniedbane szopy;
- 2) 27% – ulice;
- 3) 19% – piwnice;
- 4) 12% – poddasza;
- 5) 4% – kotłownie;
- 6) 3% – ruiny;
- 7) 3% – kawiarnie;
- 8) 2% – mosty;
- 9) 1% – wykopy.

Te dane wskazują na to, że właściwe instytucje władzy słabo wypełniają swoje funkcje opieki i wspomagania dzieci i młodzieży. Kontrola nad bezdomnymi dziećmi jest znikoma. O tym również świadczą dane, charakteryzujące proces zdobywania przez bezdomne dzieci środków niezbędnych do życia.

W dzisiejszym Kirgistanie nikogo już nie dziwi zjawisko „pracujących dzieci”. Przyczyną podejmowania pracy przez dzieci jest znowu ubóstwo. Niska stopa życiowa zmusza dzieci do porzucenia szkoły i rozpoczęcia zarobkowania. Ponad 250 milionów dzieci na całym świecie pracuje w warunkach ryzyka – nie otrzymują one wykształcenia i nie mają dostępu do usług medycznych. Według danych Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO – International Labour Organization) 130 milionów dzieci w wieku od 5 do 14 lat pracuje w niepełnym wymiarze godzin, a pozostałe 120 milionów zmuszone jest pracować w pełnym wymiarze godzin¹⁵. Takie obciąże-

¹⁵ ILO Bureau of Statistics, 1998. <http://www.ilo.org>

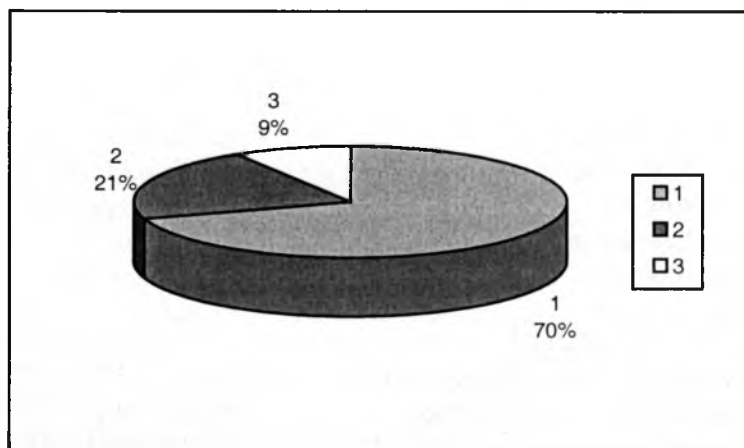
nie dla rosnącego organizmu jest szkodliwe, głównie dla jego fizycznego i umysłowego rozwoju.

Ujawnienie i prześledzenie skali pracy dziecięcej jest bardzo skomplikowane. Jednak według danych szacunkowych, liczba pracujących dzieci w Republice Kirgiskiej sięga prawie 23 tysięcy.

W Kirgistanie przeprowadzono kilka badań na temat pracy dzieci, które ujawniły, że dzieci w tym kraju pracują w czterech podstawowych sektorach, wykonując ciężką pracę fizyczną, słabo opłacaną:

- rolnictwo,
- przemysł ciężki,
- praca w charakterze pomocy domowej,
- usługi¹⁶.

Z danych pochodzących z cytowanych wcześniej badań socjologicznych wynika, że zdecydowana większość (70%) bezdomnej ulicznej młodzieży zarabia pieniądze, a 21% robi to czasami, jednak 9% nie zarabia, co oznacza, że nie może zabezpieczyć swoich podstawowych potrzeb życiowych.

Źródło: E. Ilibezowa, L. Ilibezowa, A. Czekirow, G. Musakożoewa, R. Toktosunow „Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kyrgyzstanie.” Centr issledowania i prognozirowania obszestwennogo mnenia, Biszkek 2003, s. 43

Diagram 7. Czas pracy bezdomnych dzieci i bezdomnej młodzieży

Na pytanie: „Jak długo pracujesz codziennie w ciągu dnia? ”, dzieci odpowiadały:

- 1) 36% – więcej niż 9 godzin;
- 2) 12% – od 6 do 9 godzin;
- 3) 26% – od 3 do 6 godzin;

¹⁶ *Detskij trud w Kyrgyzstanie*, SIAR, Biszkek 1999.

4) 17% – mniej niż 3 godziny;

5) 9% – nie wiem.

Ponad jedna trzecia badanych pracuje więcej niż 9 godzin dziennie. Ten czas jest bardzo długi dla młodego rozwijającego organizmu dziecka i ma to bardzo negatywny wpływ na rozwój fizyczny i umysłowy.

Do korzystania z pracy dziecięcej skłaniają pracodawców: niskie koszty, brak dobrych relacji z rodziną młodocianych pracowników, brak odpowiedzialności karnej za zatrudnianie dzieci i nieletnich. Właśnie brak odpowiedzialności karnej przyciąga kryminalne struktury, które wykorzystują dzieci w nielegalnych interesach. Znane są przypadki, kiedy dzieci były wykorzystywane do przewożenia narkotyków, zmuszane do popełniania kradzieży, czy też wykorzystywane seksualnie.

Niektóre dzieci, nie mając stałego zajęcia, mogą być pod wpływem innych osób małoletnich lub dorosłych zajmujących się włóczęgostwem, żebractwem i innymi aspołecznymi działaniami. Niepokojący jest rozmiar dziecięcej przestępczości, która w połączeniu z bezdomnością stanowi zagrożenie dla społeczeństwa.

Dłuższe przebywanie dzieci i młodzieży w takim środowisku prowadzi do powstania tzw. „syndromu ulicy”, polegającego na tym, że bezdomni zaczynają żyć z dnia na dzień, nie myśląc o przyszłości, zaspokajając tylko teraźniejsze potrzeby i poddając się wpływom demoralizującego kodeksu ulicy.

Liczne badania przeprowadzone wśród dzieci z biednych rodzin pokazują, że przyczyny prowadzące do dziecięcego doświadczenia ubóstwa można podzielić na cztery kategorie¹⁷:

- przyczyny związane z trudnościami w utrzymywaniu się przy życiu. Dzieci rzadko rozmawiają o śmierci albo chorobach, bardziej przejmują się problemami z wyżywieniem i noclegiem;

- przyczyny związane z niedostatkiem materialnym;

- przyczyny związane z brakiem socjalnej pomocy, z której mogą korzystać ich rodziny, przyjaciele i inne bliskie osoby;

- przyczyny związane z kształtowaniem samoświadomości i osobowości. Są to: status społeczny, narodowość, stan zdrowia, nadzieja i dążenia do lepszej przyszłości, poczucie wrażliwości i narażanie się na wykorzystywanie.

U dzieci z zagrożonych grup nie są zaspokajane nawet podstawowe potrzeby: jedzenia, mieszkania, ubrania, bezpieczeństwa, nie mówiąc już o potrzebach wyższych, takich jak szacunek do samego siebie i innych czy samodoskonalenie. Bieda doświadczana w dzieciństwie może mieć trwałe

---

¹⁷ *What is child poverty? Save The Children, 2000, s. 4.*

skutki dla dalszego rozwoju człowieka, więc życie w biedzie w tym okresie może prowadzić do zaburzonego rozwoju fizycznego i psychicznego oraz do niższych osiągnięć edukacyjnych i społecznych w przyszłości. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że w okresie dzieciństwa i wczesnej młodości w rozwoju osobniczym człowieka zachodzą zmiany w sferze biologicznej (dojrzwianie), sferze psychicznej (reorganizacja poznawcza) i sferze społecznej (rozpoczęcie i opuszczenie szkoły) z którymi związana jest zmiana zachowań i kontekstu społecznego w jakim dziecko żyje¹⁸.

Dziecięce ubóstwo jest jak bomba z opóźnionym zapłonem. Społeczeństwo nie może rozwijać się bez planów na przyszłość, a ta przyszłość jest w rękach dzieci. Przecież właśnie one będą za 10-20 lat budować i rozwijać kraj. Ale bieżące problemy teraźniejszości przesłaniają dzisiaj problemy biednych dzieci. Jeżeli zapomina się o roli przyszłych pokoleń, orientując się tylko na rozwiązywaniu doraźnych problemów, ryzykuje się utratą perspektywy rozwoju państwa, ponieważ wzrost liczby niewykształconych, chorych, głodnych dzieci, które nie poznały miłości matki, doprowadzi do całkowitej degradacji społeczeństwa. Obecnie w polityce Kirgistanu (oficjalnej polityce państwa) traktuje się dzieciństwo jako ważny etap życia człowieka i za priorytetowe zadanie uważa się przygotowanie dzieci do pełnowartościowego życia w społeczeństwie. Podstawą polityki państwa (w planie) jest realizacja praw dzieci oraz zapewnienie im warunków życia i rozwoju, bez naruszenia ich praw w jakiejkolwiek płaszczyźnie życia społecznego.

Rząd Republiki Kirgiskiej stara się rozwiązać problemy trudnego dzieciństwa. Wszystkie plany pomocy oparte są na „Konwencji o Prawach Dziecka”, która była ratyfikowana w 1994 roku. Wiele organizacji pozarządowych, lokalnych i międzynarodowych (UNICEF, Every Child, Save the Children z Wielkiej Brytanii) i innych pracuje coraz częściej na rzecz ochrony praw dziecka. Stworzono kilka centrów adaptacyjnych i rehabilitacyjnych dla bezdomnych ulicznych dzieci, gdzie pracują z nimi przede wszystkim pracownicy socjalni, psycholodzy, pedagodzy, więc takich dzieci, które mają różne zaburzenia w rozwoju. Prowadzi się w tych centrach pracę socjalną z rodzinami tych dzieci.

We wszystkich regionach prowadzi się ukierunkowaną pracę w związku z zarządzeniem rządu Republiki Kirgiskiej, aby wdrożyć w życie „Państwowy program realizacji praw dzieci Kirgistanu «Nowe pokolenie» na okres do 2010 roku”. W ramach tego programu szczególny nacisk został położony na prowadzenie badań oraz realizację „Konwencji o Prawach Dziecka” w szkołach, zabezpieczenie prawnych gwarancji i interesów nie-

---

¹⁸ *Prawo dziecka do godziwych warunków socjalnych*, Warszawa, 2002, s. 41-42.

letnich, rozwój instytucji społecznych przeznaczonych do wspierania rodziny i dziecka. W programie tym przewidziane są działania na rzecz doskonalenia form wychowania przedszkolnego i szkolnego, stymulowania dzieci do zdobywania wykształcenia, udzielania pomocy w zapewnieniu pracy nieletnim, ulepszania różnych form rozwoju kulturalnego, a także troski o zdrowie dzieci.

Praca państwowych organów z uliczną młodzieżą sprowadza się do przeprowadzania „rajdów”, czyli nalotów w trakcie których zatrzymywane są osoby łamiące prawo. O losie każdego zatrzymanego decyduje Komisja do Spraw Nieletnich. W rezultacie tych działań część ulicznej młodzieży musi stawić się do ewidencji w Inspekcji Spraw Nieletnich¹⁹, część nieletnich odprawia się do Centrum Rehabilitacji i Adaptacji Nieletnich, niektórych odprawia się do szkół-internatów, domów dziecka, szkół specjalnych. Jednak większość z nich wraca do rodzin, ale to nie zabezpiecza skutecznego rozwiązania problemu dzieci bez opieki, ponieważ już po kilku dniach pobytu w domu dzieci znowu wracają na ulicę.

Oprócz państwowych działań także inne organizacje społeczne starają się pomagać dzieciom ulicy. Organizują one posiłki na ulicach i w stołówkach, organizują medyczną i psychologiczną pomoc, tworzą swoje domy dziecka i przytulki, pracują nad prawnymi aspektami problemów przemocy wobec dzieci. Ta działalność daje konkretne rezultaty, ale niestety, obejmuje mały procent potrzebujących pomocy.

Organizacje międzynarodowe też starają się udzielać pomocy w rozwiązywaniu licznych problemów ulicznej młodzieży. Z ich pomocą realizowane są projekty dotyczące szkolenia pracowników socjalnych w dziedzinie pracy z uliczną młodzieżą, prowadzone są seminaria, treningi, imprezy charytatywne połączone z rozdawaniem odzieży i artykułów żywnościowych. Ze środków finansowych organizacji międzynarodowych prowadzi się remonty oraz kupuje wyposażenie dla centrów rehabilitacyjnych. Jako przykład można podać działalność Centrum Ochrony Dzieci w Biszkeku. Dla kompleksowego rozwiązania problemów ulicznych dzieci Centrum to stworzyło kilka projektów, które mają na celu zapewnienie pomocy dzieciom w zaspokojeniu ich podstawowych potrzeb życiowych:

- Program pomocy żywnościowej (zabezpieczenie dzieci bezpłatnym jedzeniem na dwóch największych rynkach miasta, gdzie są pracujące dzieci);
- Program pomocy mieszkaniowej (przytułek dla 30 dzieci);

---

¹⁹ W Inspekcjach Spraw Nieletnich prowadzonych jest wiele postępowań, w których są następujące informacje: nieletni z rodzin grupy ryzyka; nieletni, którzy dopuścili się naruszenie prawa pierwszy raz; nieletni, którzy dopuścili się naruszenie prawa powtórnie; nieletni, którzy dopuścili się przestępstwa i nie osiągnęli wieku prawnej odpowiedzialności; nieletni ze skłonnościami do używania środków narkotycznych.

- Program nauki niezależnego życia (udostępnienie nastolatkom w wieku powyżej 15 lat pokojów do zamieszkania, przygotowanie do niezależnego życia, pomoc w zapewnieniu pracy itd.);

- Program medyczny (medyczna pomoc poprzez sieć państwowych medycznych instytucji i różnych programów medycznych – od przeciwcruźliczych, po profilaktykę chorób wenerycznych);

- Program alternatywnego wykształcenia (zapewnienie wykształcenia w szkołach dla pracującej młodzieży, głównie wykształcenia zawodowego);

- Program współdziałania (stworzenie grup samopomocy i wsparcia, wzmocnienie potencjału rodziców).

Centrum Ochrony Dzieci prowadzi także badawczą działalność, która stanowi podstawę do wypracowania nowych, a także udoskonalenia już działających programów. Centrum to ma wysoki potencjał administracyjny i techniczny i teoretycznie jest zdolne do profesjonalnego rozwiązywania problemów dzieci ulicy. W okresie swego istnienia, od 1998 roku Centrum Ochrony Dzieci udzieliło pomocy 1773 dzieciom. Część z tej grupy dzieci powróciła do rodziny lub do krewnych, część była adoptowana, a część oddana organom opieki i innym instytucjom społecznym.

Rozwiązanie problemów takich dzieci wymaga kompleksowego podejścia. Przede wszystkim należy:

- stworzyć jednolitą politykę działania i wypracować strukturę rządzenia w taki sposób, aby koordynować działalność profilaktyczną przeciwko brakowi nadzoru nad dziećmi i naruszaniu przez nie prawa;

- realizować badania, prowadzić monitoring i zbierać dane odnoszące się do dzieci pozbawionych nadzoru, stworzyć jeden system informacyjny z dostępem do niego wszystkich realizatorów programu;

- współpracować ze środkami masowego przekazu i wspomagać ich aktywny udział w kampaniach oświatowych w podnoszeniu stopnia wiedzy ludności;

- opracować program pracy z dziećmi ulicy i z młodzieżą ulicy, który zawierałby sposoby służące ich integracji ze społeczeństwem;

- podnieść poziom stanu ekonomicznego rodziny, zmniejszyć skalę ubóstwa, stworzyć lepsze warunki ekonomiczne, np. poprzez stworzenie miejsc pracy, przekwalifikowanie bezrobotnych;

- stworzyć organizacje, których praca będzie miała na celu wzmocnienie rodziny, ponieważ właśnie zdrowe rodzinne otoczenie jest najlepszym warunkiem do odpowiedniego rozwoju i życia dziecka;

- wyszkolić personel pracujący z dziećmi pozbawionymi nadzoru i z dziećmi z rodzin patologicznych, pokazać mu praktyczne metody mające chronić interesy dziecka;

- opracować krótkoterminowe programy antykryzysowe;
- stworzyć ośrodki patronowanego wychowania, w strukturę których należy wprowadzić służby szybkiego reagowania i uruchomić telefony zaufania.

A także należy prowadzić aktywną pracę z rodziną poprzez różne formy i specjalistyczne programy: 1) w programach skierowanych na zapobieganie dziecięcej przestępczości przewidzieć trzeba koniecznie izolowanie dzieci od wszelkich, niepożądanych zachowań, które są udziałem rodziny i społeczności; 2) należy wziąć pod uwagę opinie rodziców i dzieci w procesie podejmowania uchwał ich dotyczących i 3) w profilaktycznej pracy z rodzinami z grupy ryzyka należy położyć nacisk na naukę prawidłowych zasad wychowawczych w celu zapobiegania zjawisku pozostawiania dzieci bez nadzoru.

LITERATURA

- Problemy zashity i ochrany detstva w Kyrgyzstanie: kratkoe izlozhenie issledowania UNICEF*, Biszkek 2002
- Gosudarstvennaya programma po realizacii praw detei Kirgistanu „Nowoe pokolenie”*, Biszkek 2001
- Ilibezowa E., Ilibezowa L., Czekirow A., Musakożoewa G., Toktosunow R. „*Problemy gorodskoj ulicznej molodeży w Kirgistanie.*” Centr issledowania i prognozirowania obshchestvennogo mnenia, Biszkek 2003
- Blackley P. „*Otczet: Polojenie bezprizornych detei w Centralnoj Azji (Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan).*” Save the Children (UK), Biszkek 1999
- Psychologia razwitija*. G. Kraig, Sankt-Peterburg 2000
- Detskij trud w Kyrgyzstanie*. SIAR. Biszkek 1999
- ILO Buremu of Statistics*, 1998. <http://www.ilo.org>
- What is child poverty?* Save The Children 2000
- Landmark #3, 2000*. Save The Children
- Srednesrochnyj obzor regionalnoj programy sotrudnichestwa mezdupravitelstvom Kyrgyzskoj Respubliki i UNICEF*, UNICEF, 2002, Biszkek 2002
- Kararro L., Ibragimowa Sz. *Effektivnost socjalnoj pomoszi w Kyrgyzskoj Respublike*, Biszkek 2000
- Harpers C., Markus R., Moore K. *Enduring Poverty and the Conditions of Childhood: Lifecourse and Intergeneration Poverty Transmissions*. World Development 2003
- Srednesrochnyj obzor regionalnoj programy sotrudnichestwa mezdupravitelstvom Kyrgyzskoj Respubliki i UNICEF*, UNICEF 2002, Biszkek 2002
- Wremennaja Nacionalnaja strategija sokraszenia benosti*, 2001, PrK. Biszkek 2001
- Falkingham J. *Children in Transition in Central Asia: from security to uncertainty? Societes in Transition: A situation Analysis Of The Status Of Children And women In The Central Asian Republics And Kazakstan*. UNICEF. Almaty 2001
- ILO Bureau of Statistics*, 1998. <http://www.ilo.org>
- Prawo dziecka do godziwych warunków socjalnych*, Warszawa 2002

CHILDREN OF THE STREET AND HOMELESS YOUTH IN KYRGYZSTAN

Summary

This article is about the condition of children from vulnerable groups in Kyrgyzstan. The economic crisis of the transition period made the family system worse, as the majority of families suffer from poverty. This is why negative social tendencies appear – delinquent children, teenage crime, child labour, violence against children etc.

Most children must work in order to survive. Frequently, a child is the only breadwinner in a family. Children from vulnerable groups in Kyrgyzstan are not covered by educational and medical care systems, their rights are violated practically everywhere. There are some recommendations, which aim to improve the quality of life for children from vulnerable groups, their integration into the society and facilitate their access to the social care system.